

Katarzyna Romanow, Magdalena Gawrońska

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji "Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Galicji pod rządami austriackimi (...)", Nowy Sącz, 17–19 X 2013 r.

Hereditas Monasteriorum 3, 435-438

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Uzupełnieniem obrad było zwiedzenie zabytkowych, zwłaszcza klasztornych i poklasztornych obiektów znajdujących się w Jarosławiu i jego najbliższym sąsiedztwie, na Podkarpaciu. 11 i 13 lipca odbyły się dwie wycieczki po mieście, połączone ze zwiedzaniem opactwa benedyktynek oraz obu obiektów jezuitów: kolegiaty Bożego Ciała, pełniącej obecnie funkcję świątyni diecezjalnej, oraz sanktuarium Matki Bożej Bolesnej, znajdującego się aktualnie w gestii ojców dominikanów. Przy okazji zwiedzono Rynek oraz podziemia znajdujących się przy Rynku kamienic.

Podczas mającego miejsce 14 VII 2013 r. objazdu naukowego uczestnicy konferencji obejrzeli poddominikański kościół Wniebowzięcia NMP w Sieniawie wraz z kryptą grobową właścicieli pałacu, rodziny Czartoryskich. W Przeworsku celem wizyty stał się kościół Świętego Ducha, niegdyś należący do klasztoru bożogrobców. Odwiedzono ponadto miasteczko Pruchnik, mogące pochwalić się unikatowym zespołem obiektów architektury drewnianej na Podkarpaciu. Najwięcej jednak wrażeń dostarczyła wizyta w Przemyślu, gdzie można było obejrzeć wiele bezcennych obiektów zabytkowych, w tym Wzgórze Zamkowe z rotundą, palatium i resztkami cerkwi Wołodara, sobór archikatedralny, który niegdyś był jezuickim kościołem połączonym z tamtejszym kolegiem, wreszcie dawne klasztory przemyskich dominikanów i dominikanek.

Katarzyna ROMANOW
(asystent Projektu)

Magdalena GAWROŃSKA
(asystent Projektu)

*Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Galicji pod rządami austriackimi (w 230. rocznicę rozpoczęcia kasat józefińskich w Galicji)*,
Nowy Sącz, 17–19 X 2013 r.**

W dniach 17–19 X 2013 r. w Nowym Sączu odbyła się konferencja *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Galicji pod rządami austriackimi (w 230. rocznicę rozpoczęcia kasat józefińskich w Galicji)*, zorganizowana w ramach projektu badawczego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja*. Przedsięwzięcie zostało zorganizowane przez Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii (Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego) przy współpracy z oddziałem Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Miasteczkiem Galicyjskim. Wybór miejsca obrad nie był przypadkowy – Nowy Sącz stanowi doskonałą ilustrację do tematyki konferencji, ponieważ funkcjonujące w nim od stuleci klasztory norbertanów, franciszkanów oraz pijarów zostały zlikwidowane na mocy decyzji podjętych przez cesarza

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

austriackiego Józefa II. W programie znalazło się 36 referatów (w tym dwa jako wyłożone), podzielonych na osiem sekcji: *Jak badać*, *Normy prawne*, *Źródła*, *Kasaty józefińskie*, *Pokasacyjne losy budowli*, *Pokasacyjne losy wyposażenia*, *Losy księgozbiorów*, *Skutki kasat*. Dwa referentów reprezentowało zagraniczne instytucje i ośrodki badawcze (Lwów i Wiedeń).

Konferencja rozpoczęła się 17 października o godz. 14.30, w sali konferencyjnej Miasteczka Galicyjskiego w Nowym Sączu, przy ul. Lwowskiej 226. Obrady otworzyli przedstawiciele organizatorów: kierownik Projektu, Marek Derwich, wraz z dyrektorem Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Robertem Ślusarkiem. Dyrektor muzeum przedstawił również krótko historię życia duchowego i politycznego Sądecczyzny.

Po przywitaniu rozpoczęły się obrady w pierwszej sekcji (*Jak badać*), którą moderowała Anna Szylar (Tarnobrzeg). W wystąpieniu inauguracyjnym obrady Marek Derwich (Wrocław) wygłosił komunikat *Losy po skasowanych klasztorach: metody i problemy. Uwagi w związku z realizacją projektu badawczego „Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja”*, w którym zaprezentował dotychczasowy dorobek Projektu oraz problemy wynikłe w trakcie jego realizacji, a także plany na trzeci rok Projektu (udostępnienie baz danych online, pierwsze publikacje w serii wydawniczej). Następnie ks. Janusz Królikowski (Tarnów) przedstawił referat *Władysława Chotkowskiego badania nad kasatami klasztorów*, w którym oprócz samej postawy Chotkowskiego wobec kasat zawarł także uwagi dotyczące skąpego opracowania tematu kasat józefińskich w literaturze. O. Marek Miławicki OP (Kraków) w swym wystąpieniu *Pod umiarkowanymi rządami Austrii. Położenie Zakonu Kaznodziejskiego w Galicji w latach 1772–1918. Zarys problemu i postulaty badawcze* omówił stopniowe pogorszenie pozycji dominikanów na tle innych zakonów. Mówił o początkowo względnie dobrej pozycji dominikanów na tle pozostałych zakonów oraz o konflikcie między dominikanami i jezuitami o klasztor w Tarnopolu. Cezary Jastrzębski (Kielce) przedstawił dziedzictwo materialne pozostałe po klasztorze franciszkańskim w Chęcinach. Miłoslawa Sieradzka (Warszawa) w referacie dotyczącym rewaloryzacji zabytkowego założenia ogrodowego siostr niepokalanek w Nowym Sączu przedstawiła proces wchłonięcia zabudowań klasztoru przez miasto. Uczestnicy konferencji mogli się zapoznać również z wyłożonym tekstem referatu o. Janusza Zbudniewka OSPPE (Warszawa) *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach paulińskich skasowanych na obszarze Galicji pod rządami austriackimi*, który został udostępniony przez autora w formie tekstowej.

Dyskusję podsumowującą panel rozpoczął M. Derwich, zwracając uwagę na problemy badawcze, a wśród nich stale powtarzający się problem z terminologią. W dyskusji rozważano również kwestię kasat józefińskich jako inspiracji dla rządów Prus i Rosji do podjęcia podobnych działań oraz wpływu józefinizmu na poprawę obserwacji zakonnej, a także wpływu kasat na poprawę uposażenia kościołów diecezjalnych.

Kolejne dwa panele, *Normy prawne i Źródła*, moderował o. Roland Prejs OFMCap (Lublin). Pierwszą sekcję rozpoczął Robert Kantor (Tarnów), przedstawiając zmiany przepisów austriackiego prawa kościelnego od czasów Marii Teresy po rok 1855. Dominika Burdzy (Kielce) zaprezentowała na przykładzie klasztorów dominikańskich w Krakowie i Sandomierzu instrukcje austriackie dotyczące oszacowania dochodów instytucji kościelnych w Galicji. Następne referaty należały do sekcji *Źródła*. Gregor Ploch (Wiedeń) omówił archiwalia do dziejów klasztorów na ziemiach Rzeczypospolitej pod zaborem austriackim znajdujące się obecnie w zbiorach Archiwum Państwowego w Wiedniu. Ołeh Duch (Lwów) wygłosił referat dotyczący źródeł do badań nad dziejami bazylianek w Galicji w okresie józefinizmu. W kolejnym wystąpieniu Magdalena Ujma (Opole) przedstawiła klasztor bazylianów w Werchracie, posługując się dokumen-

tami sporządzonymi przed jego kasatą w 1808 r. O dokumentach klasztorach znajdujących się w zbiorach kolekcjonerów lwowskich mówiła Małgorzata Koška (Warszawa), podkreślając różnorodność typów dokumentów znajdujących się w kolekcjach, wśród których możemy odnaleźć m.in. inwentarze, kroniki czy roczniki klasztorne. Halina Rusińska-Giertych (Wrocław) zaprezentowała referat *Losy mienia po klasztorach skasowanych w Galicji w świetle inseratów prasowych zamieszczonych w „Lwowskich Tygodniowych Wiadomościach”*, w którym przytoczyła przykłady ogłoszeń dotyczących licytacji mienia klasztorowego. Ostatnie wystąpienie w tym panelu zaprezentował ks. Janusz Królikowski (Tarnów), przedstawiając problematykę zakonną w protokolarzach parafialnych z terenu diecezji tarnowskiej. Tekst wystąpienia Jolanty Gwioździk (Katowice) pt. *Sytuacja żeńskich klasztorów Lwowa w oczach eksjezuity. Silva rerum Kazimierza Mazurkiewicza jako źródło do dziejów kasat józefińskich* został udostępniony jako referat wyłożony.

W dyskusji prowadzonej po wygłoszeniu ostatniego z referatów wskazywano na bogactwo zaprezentowanych źródeł. M. Derwich podkreślił jednocześnie niedostatek opracowań, zwłaszcza w wypadku źródeł prasowych. Zachęcił do dalszych badań i tworzenia publikacji na tego typu tematy. Z ogólną akceptacją spotkała się teza o. M. Miławickiego o znaczącym wpływie duchowieństwa diecezjalnego na postępek kasat klasztorów bazylikańskich (tak też ks. J. Królikowski, B. Lorens).

W drugim dniu konferencji (18 X 2013 r.) pierwsza sekcja, *Kasaty józefińskie*, rozpoczęła się o godz. 9.00 pod moderacją Magdaleny Ujmy (Opole). Jako pierwszy wystąpił Waław Szetelnicki, który omówił postawę ksieni opactwa benedyktynek obrządku łacińskiego we Lwowie wobec józefinizmu. Następne wystąpienie, *Klasztory bernardyńskie Prowincji Galicyjskiej bł. Jana z Dukli i pod opieką NMP Niepokalanie Poczętej skasowane pod rządami austriackimi*, przedstawił o. Aleksander Krzysztof Sitnik OFM (Kraków). Z kolei o. Roland Prejs OFM Cap (Lublin) przedstawił następstwa kasat klasztorów kapucyńskich w Galicji. Beata Lorens (Rzeszów) przybliżyła słuchaczom kasatę bazylikańskiego monasteru w Zawałowie przeprowadzoną w 1793 r. Kasatę klasztorów bonifratrów na terenie Galicji zaprezentował Maksymilian Kuška (Kraków–Cieszyn). Panel zakończyła Anna Szylar (Tarnobrzeg) referatem *Z dziejów skasowanego w 1782 r. klasztoru klarysek w Zamościu*, przybliżając słuchaczom historię tej placówki i jej kasaty i zwracając uwagę na bardzo cenne, zachowane źródło na ten temat – kronikę klasztorową. Po wysłuchaniu wszystkich referatów podjęto dyskusję, szczególną uwagę poświęcając rozproszeniu źródeł po przeprowadzonych kasatach oraz brakowi informacji na temat miejsca ich aktualnego przechowywania, a także negatywnym konotacjom pojęcia „zabór” używanego przez referentów.

Po krótkiej przerwie wznowiono obrady w piątej sekcji, *Pokasacyjne losy budowli*, prowadzonej przez Beatę Lorens (Rzeszów). W pierwszym referacie Elżbieta Piwowarczyk (Kraków) omówiła losy zabudowań po prepozyturze szpitalnej bożogrobców miechowskich z kościołem św. Jądwi na Stradomiu w Krakowie. Ewelina Widelska (Lublin) zreferowała wyniki badań przeprowadzonych wspólnie z Małgorzatą Milecką (Lublin), dotyczących losów zespołu klasztorowego franciszkanów lubelskich po jego kasacie w 1817 r. Dyskusję po tej części rozpoczęła Doroleta Matyaszczyk, która zwróciła uwagę, że w wypadku przekształcenia budynku klasztorowego w fabrykę nie powinniśmy mówić o „ratowaniu” danej budowli, ponieważ zmieniała ona zupełnie swój pierwotny – sakralny – charakter. M. Derwich podkreślił, że często na miejscu dawnych klasztorów lokowano nowe zgromadzenia; w ten sposób kasaty w jakiejś mierze otwierały drogę dla rozwoju nowych form życia zakonnego. C. Jastrzębski zwrócił uwagę na konieczność krytyki wszystkich źródeł, także ikonograficznych, podając za przykład rycinę przedstawiającą

umieszczenie kościoła Świętego Krzyża we Lwowie, które w żaden sposób nie miało pokrycia w rzeczywistości.

Przed rozpoczęciem kolejnej części obrad uczestnicy konferencji obejrzeni prezentowaną w jednym z pomieszczeń muzeum, ratuszu w Miasteczku Galicyjskim, wystawę: *Górny Spisz na mapach węgierskich i austriackich w czasie polskiego zastawu*.

Szóstą sekcję, *Pokasacyjne losy wyposażenia*, moderował Cezary Jastrzębski (Kielce). Pierwsze dwa referaty wygłosiła Janina Dzik (Kraków). Wystąpienie rozpoczęła od przedstawienia losów wyposażenia Kaplicy Relikwii w dawnym kościele jezuickim św. św. Piotra i Pawła w Krakowie, a następnie zajęła się historią relikwiarzy św. Kingi po kasacie klasztoru klarysek w Starym Sączu. *Znaczenie historyczne i wartość artystyczna szat liturgicznych z opactwa benedyktynów w Tyńcu* przedstawiła Karolina Stanilewicz (Katowice). Panel zamknęła Dorota Matyaszczyk (Poznań) wystąpieniem *Koncert życzeń w 1829 roku, czyli oczekiwania „biednych kościołów” w Diecezji Poznańskiej na wyposażenie po skasowanych klasztorach. Skutki memoriału ks. Jana Kompały do arcybiskupa Teofila Wolickiego*. Na przykładach poszczególnych klasztorów i kościołów szczegółowo przedstawiła losy zabudowań klasztornych oraz ich wyposażenia. W dyskusji przeprowadzonej po ostatnim referacie omówiono terminologię prawa kościelnego.

Za względu na nieobecność referentów nie odbył się zaplanowany w programie panel siódmy, *Losy księgozbiorów*. Ostatnią sekcję konferencji, *Skutki kasat*, poprowadził ks. Janusz Królikowski. Maria Marcinowska (Nowy Sącz) przedstawiła referat *Spadkobiercy skasowanych klasztorów nowosądeckich*, w którym zaprezentowała krótki przegląd historii skasowanych klasztorów w Nowym Sączu i losy ich zabudowań oraz wyposażenia. Następnie ks. Marcin Nabożny (Lublin) przedstawił referat *Kościół i parafia pw. św. Mikołaja w Lubli jako dziedzictwo po skasowanym opactwie w Koprzywnicy*. O skutkach kasaty klasztoru bernardynek w Tarnowie mówiła Anna Gąsior, podkreślając duże znaczenie tego klasztoru jako jedynej placówki żeńskiej w tym rejonie. Stanisław Dziuba (Wrocław) wygłosił referat *Lwowskie benedyktynki w drodze do klasztoru krzeszowskiego na Dolnym Śląsku w 1946 r. – najnowsze ustalenia*, przedstawiając perypetie związane z przeniesieniem tego zgromadzenia. Jako przedostatni wystąpił Grzegorz Pisarski (Wrocław), który mówił o opiniach dotyczących kasatach józefińskich na łamach współczesnej prasy Śląska Pruskiego. Ostatni referat został wygłoszony przez Andrzeja Laskowskiego (Kraków), w którym autor przedstawił działania władz samorządowych związane z dawnym klasztorom karmelitów. W dyskusji zamykającej obrady poruszono ciekawą kwestię wyceny majątków poklasztornych oraz wykorzystania pozyskanych w ten sposób środków na inne przedsięwzięcia. M. Derwich zaznaczył, że niezwykle ważne są: sprawdzenie przez badacza kwestionariusza badań, zapoznanie się z podstawową literaturą przedmiotu i obiektywność w pracy naukowej. Następnie dokonał zamknięcia obrad. Podkreślił wysoki poziom wystąpień zaprezentowanych podczas tych dwóch dni, wyjątkowość nieopracowanego i bardzo ciekawego materiału źródłowego, którego przykłady były przedstawiane, podziękował serdecznie wszystkim uczestnikom konferencji, jak również zaprosił na kolejne organizowane przez Projekt i zachęcił do dalszych badań.

W ostatnim dniu konferencji – 19 X 2013 r. – odbył się objazd naukowy. Uczestnicy udali się na zwiedzanie skansenu Miasteczko Galicyjskie, w którym toczyły się obrady, po czym zwiedzali opactwo klarysek i dawny klasztor franciszkanów w Starym Sączu oraz dawne klasztory norbertanów, franciszkanów i pijarów w Nowym Sączu.

Dwudniowe obrady z pewnością przyczyniły się do poznania okoliczności oraz skutków kasat józefińskich, jak również – dzięki różnorodności poruszonych zagadnień oraz ujęć problemu – pozwoliły szerzej spojrzeć na problem sformułowany w tytule spotkania.